

Людмила Коваль, доктор філологічних наук,
професор, професор кафедри української мови,
теорії та історії української і світової літератури
e-mail: l.koval@donnu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-4014-1858>

Конфлікт інтересів

Автори засвідчують про відсутність конфлікту інтересів

Liudmyla Koval, Doctor of Philology, Professor,
Professor of the Department of Ukrainian Language,
Theory and History of Ukrainian and World Literature,
e-mail: l.koval@donnu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-4014-1858>

Conflict of Interests

The authors declare that they have no conflict of interest

Лінгвістика тексту. Стилiстичнi та контекстуальнi вияви лексичних i граматичних одиниць

УДК 811.161.2:81'367.622
DOI 10.31652/2521-1307-2025-41-05

Українські автосемантичні іменники в пейзажних описах природи як параметр художньої прози та авторського мовлення

Ніна Іваницька <https://orcid.org/0000-0001-8111-3645>

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна

Надійшла до редакції: 01.09.2025 • Схвалено до друку: 21.10.2025

Анотація

В основу дослідження, указанного в назві статті, покладено науково обґрунтоване українськими мовознавцями вчення про поділ слів на повнозначні / неповнозначні та про суттєві особливості повнозначних словоназв денотатів у розрізі міжрiвневої категорії «автосемантизм / синсемантизм повнозначного слова». У статті описано основні поняття-терміни (ключові слова), використані в дослідженні й уживані в статті. В інтерпретації терміноназв головну увагу приділено дискусійним тлумаченням, зокрема в ракурсі розширеного використання різних підходів і критеріїв. Орієнтуючись на пейзаж та кваліфікацію цієї словоназви-терміна в тлумачних словниках української мови, аналіз і виклад статті зосереджено на природі. Із обмежених джерел художньої прози дібрано й проаналізовано суцільні фрагменти пейзажних описів із дотриманням відповідної кількості іменникових автосемантичних слів, уживаних письменниками. Усі висловлені автором міркування, які безпосередньо стосуються розв'язання поставлених завдань, проілюстровано реченнями (рідше – словами), указаними в джерельній базі статті. Подано короткий опис методики математичного аналізу як складової статистики, що використано в наших дослідженнях, орієнтованих на міжрiвневу категорію «автосемантизм / синсемантизм повнозначного слова» та статистичні параметри авторського мовлення. У зміст статті уведено приклади про рослинний і тваринний світ як зразки, що надають природі України неповторності й своєрідності, на що так мальовничо й оригінально відгукуються прозаїки, зокрема в пейзажних описах природи рідного краю. У статті процитовано висловлювання науковців щодо кількісної складової в параметрії досліджуваних одиниць українського дискурсу. На основі дослідження, результати якого коротко представлені в статті, поглиблено концептуальні засади вивчення українського слова, що ґрунтуються на поєднанні якісно-кількісних показників: долученні до якісних (традиційних ознак) також їхніх кількісних виявів у прозовому варіанті художнього тексту (описі пейзажу) українського дискурсу. Доведена відносна істина мовознавчої науки про те, що вивчення ознак автосемантичних словоназв предметних денотатів у пропонованому аспекті має важливе теоретичне й практичне значення, оскільки доповнює, оновлює й поглиблює тлумачення їхньої лінгвальної сутності, закономірностей утворення, функціонування й розвитку, зв'язку мови з мисленням, розширює знання про їхній текстотвірний потенціал та теорію й практику представлення мовних одиниць у ролі параметрів стилю й авторського мовлення.

Ключові слова: повнозначна словоназва денотата, автосемантичний іменник, пейзаж, природа, параметр, художня проза

Text Linguistics. Stylistic and Contextual Manifestations of Lexical and Grammatical Units

UDK 811.161.2:81'367.622
DOI 10.31652/2521-1307-2025-41-05

Ukrainian Autosemantic Nouns in Landscape Descriptions of Nature as a Parameter of Fictional Prose and Authors' Speech

Nina Ivanytska <https://orcid.org/0000-0001-8111-3645>

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnitsia, Ukraine

Recived: 01.09.2025 • Accepted: 21.10.2025

Abstract

The research presented in this article is based on a scientifically grounded linguistic concept developed by Ukrainian scholars. This concept involves dividing words into content (full-meaning) and function (non-full-meaning) classes. It also considers the essential characteristics of full-meaning lexical units that denote objects. These characteristics are examined within the interlevel linguistic category of autosemantism versus synsemantism of the full-meaning word. This study **aims** to deepen the theoretical understanding of the semantic, functional, and quantitative properties of Ukrainian lexical units in artistic discourse, focusing on their stylistic and text-forming potential. Modern Ukrainian linguistics has actively explored the correlation between the semantic autonomy and grammatical dependence of lexical units. However, the interaction between autosemantic and synsemantic words in artistic prose, particularly in landscape descriptions of nature, remains understudied. Thus, the research aims to combine traditional qualitative linguistic analysis with quantitative-statistical methods to identify the structural and stylistic parameters of authorial speech. **Purpose and objectives.** This article aims to analyze the nature and functional characteristics of autosemantic nouns that denote natural objects within landscape descriptions in Ukrainian literary prose. The objectives include: (1) defining key terminological concepts and clarifying their interpretation in scientific discourse, (2) examining the linguistic realization of the autosemantic/synsemantic category in artistic prose, (3) applying mathematical and quantitative linguistic analysis to verify the statistical distribution of autosemantic nouns, and (4) identifying how these lexical units contribute to the stylistic individuality of Ukrainian prose. **Methodology.** This study uses a combination of structural-semantic, stylistic, and quantitative methods. Complete fragments of landscape descriptions were extracted through continuous sampling from selected works of Ukrainian fiction. Each fragment was analyzed based on the frequency and distribution of autosemantic nouns that name natural objects. The author also provides a brief description of the statistical procedure used, which is considered a part of quantitative linguistics and is employed to evaluate the stylistic and text-forming properties of the analyzed units. **Results.** The analysis revealed that autosemantic nouns functioning as denotations of natural objects (flora and fauna) form the core of the lexical-semantic field of landscape imagery in Ukrainian prose. These nouns demonstrate strong stylistic potential and contribute to the uniqueness and national specificity of artistic landscapes. Illustrative examples from Ukrainian authors demonstrate that these lexical units reflect not only the natural environment, but also the emotional and conceptual worldview of the writer. Including quantitative parameters allowed us to identify proportional correlations between the number of autosemantic nouns and the density of descriptive imagery. These correlations are significant markers of an author's style. **Conclusions.** The conducted research deepens the conceptual foundations of studying the Ukrainian word through the integration of qualitative and quantitative indicators. It confirms that the analysis of autosemantic denotative nouns in the proposed aspect has considerable theoretical and practical value, enriching our understanding of their linguistic essence, regularities of formation and functioning, and their role in reflecting the relationship between language and thought. The findings also expand the theoretical framework for describing the stylistic and authorial parameters of language use in Ukrainian artistic discourse, especially in the prose variant of landscape depiction.

Keywords: full-meaning denotative lexeme, autosemantic noun, landscape, nature, parameter, fiction prose

Постановка проблеми. Тематика нашого дослідження посідає центральне місце в поглибленому вивченні граматичного ладу сучасної української літературної мови. Заявлені в темі мовні постулати, що постійно перебували в полі зору науковців і завжди містили суперечності, є і наразі дискусійними (О.І. Білодід, І.Р. Вихованець, К.Г. Городенська, А.П. Грищенко, П.С. Дудик, І.Я. Завальнюк, Н.Б. Іваницька, І.К. Кучеренко, О.А. Павлушенко, М.Я. Плющ, Л.В. Прокопчук, В.М. Русанівський, М.І. Степаненко та ін.).

Чимало проблемних питань у науковому осмисленні повнозначного слова, критеріїв, методів і прийомів вивчення пов'язані із сучасними суспільними реаліями, новаторськими підходами до трактування й використання.

Об'єктом дослідження є повнозначна словоназва денотата в сучасному українському дискурсі. **Предметом** аналізу слугують автосемантичні іменники в описах пейзажу, використані авторами художньої прози.

Мета статті полягає в короткому викладі результатів дослідження, спрямованого на подальше поглиблене вивчення українських словоназв денотатів та виявлення особливостей іменникових автосемантичних слів на матеріалі пейзажних описів прозаїками українського художнього дискурсу.

Як відомо, багато дискусійних і лише частково розв'язаних чи лише порушених питань головної проблеми нашого дослідження базуються саме на міжрівневій категорії «автосемантизм / семантизм повнозначного слова». Поглиблене вивчення повнозначного слова, яке б об'єктивувало (виступало параметром) авторського мовлення чи стилю конкретної мови, ми вбачаємо у якісно-кількісному аналізі функційних видів чи елементів цієї категорії в конкретному текстовому матеріалі.

У своєму дослідженні ми поставили такі **завдання**: а) виділити й описати основні

поняття-терміни, використані в проведеному дослідженні й представлені у викладі змісту статті; б) із визначених джерел художньої прози вибрати й проаналізувати суцільні фрагменти пейзажних описів з однаковою кількістю слів для виокремлення (із кількісним підтвердженням) іменникових автосемантичних слів, уживаних письменниками; в) з-поміж різних традиційних методів і прийомів лінгвістичного аналізу виокремити методику математичного аналізу як складову статистики, використану нами в попередніх дослідженнях і публікаціях словоназв міжрівневої категорії «автосемантизм / синсемантизм повнозначного слова» та статистичних параметрів авторського мовлення; г) теоретичні положення дослідження ілюструвати прикладами речень (описів пейзажу) із аналізованих джерел із словоназвами, за умови вживаності їх в авторському тексті не менше як 5 разів, як і таких, що здатні відтворювати рухливість буттєвих реальностей на землі, в небі, у повітрі – в природі загалом; г) орієнтуючись на кількісні показники словоназв денотатів (предметних, процесуальних, атрибутивних), засвідчити їхню високочастотність, а отже й здатність бути елементами параметризації авторського мовлення в описах пейзажного відтворення довкілля; д) варіювання аналізованих повнозначних словоназв денотатів загалом базувати на основі їхньої синтагматики, що становить надійні підвалини для виділення міжрівневої категорії «автосемантизм / синсемантизм повнозначного слова»; е) деталізувати аналіз деяких високочастотних автосемантичних іменників у пейзажних описах природу в аспекті «позитиву» виражальних засобів, підкріпивши аналіз кількісними показниками; е) обмеживши об'єкт дослідження, концентрований на пейзажі та автосемантизмі іменникових словоназв, використовувати кількісні показники все ж як явище, необхідне в процесі аналізу, хоча й

вторинне у виявленні індивідуальності, майстерності, творчої харизми письменника та художнього стилю української мови загалом.

Джерельна база дослідження. Наявна в заявленому дослідженні деяка різновекторність питань безпосередньо вплинула на джерельну базу – матеріал, процес збору й комплектування якого був непростим із урахуванням кількісних виявів досліджуваних елементів. Уже на початковому етапі дослідження матеріал добирався за двох умов: наявності автосемантичних іменників та їхньої участі в пейзажних описах природи, відтворених художніми засобами українських письменників. Емпіричну, методичну, як і наукову базу нашого дослідження, суттєво доповнили матеріали записів діалектних текстів на етнографічну тематику, зроблені І.В.Гороф'янюк, та інші матеріали Діалектологічного наукового центру Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Загалом дослідження виконано на базі авторської картотеки, що вміщує близько 3000 одиниць (уривків текстів, речень, словосполучень та окремих слів української мови). У процесі розв'язання конкретних завдань дослідження, у пізнанні цілісної природи аналізованих явищ сприяло постійне використання методики аналізу / синтезу: попереднього розчленування складових досліджуваного явища й детальний розгляд кожної з них, тобто аналіз із наступним синтезом. Під час підготовки вибірок матеріалу для аналізу вагоме місце посіла методика структурного аналізу, варіанти якої спрямовувалися на вивчення внутрішньої організації (структури) самого механізму мовної системи. Уже апробовані автором закони дистрибутивного, трансформаційного методів аналізу також використовувалися у відборі й перевірці прикладів, уведених у зміст статті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Будь-яке дослідження, звісно, базується на терміноназвах: традиційних, узвичаєних,

апробованих чи нововведених. Терміноназви, зафіксовані в назві заявленої теми статті, не є новими чи оновленими, їх активно використовують автори у своїх наукових доробках. Усі вони знайшли відповідну кваліфікацію в тлумачних словниках сучасної української літературної мови, як і в наших нещодавніх публікаціях. Ми також оперуємо такими терміноназвами, хоч беремо до уваги, аналізуємо й описуємо лише фрагменти дискусійного характеру, розглядаючи їхню необхідність та придатність для розв'язання завдань дослідження. Саме такими для нашого аналізу й викладу результатів у статті є дві терміноназви: «пейзаж» та «параметр».

Доволі розширене тлумачення «пейзажу» (франц. *Payzage*, від *paus*; країна, місцевість) знаходимо в *Літературознавчій енциклопедії* (2007), автори якої підводять під цю понятійно-термінологічну словоназву узагальнення про цілющий простір природи в його статичній й динамічній, як і в осмисленні й використанні представниками різних наукових шкіл і напрямків (реалістами, імпресіоністами, символістами) (ЛЕ, 2007, с. 194).

Неоднакову кількість узагальнених сем (розширену / обмежену) вкладають автори *НТСУМ* у тлумачення іменникової словоназви предметного денотата «пейзаж». Обмеження кількості сем у словнику зводиться до висновків про те, що «...пейзаж – це картина природи, краєвид, ландшафт» (НТСУМ, 2008, т. 2, с. 550), тобто визначення включає ознаки, властиві природі, всьому тому, що не створене діяльністю людини, постає як сукупність особливостей рослинного й тваринного світу, кліматичних умов, рельєфу (НТСУМ, 2008, т. 2, с. 904). У тлумачення словоназв «краєвид», «ландшафт» також уведено й «пейзаж», тобто йдеться про вхідження їх у синонімічний ряд іменникових словоназв (НТСУМ, 2008, т. 2, с. 912; т. 2, с. 54). Знову ж таки пошлемося на синонім до слова «пейзаж» географічного терміна «ландшафт», у тлумаченні «частина земної поверхні зі

сполученням клімату, ґрунту, рослинного і тваринного світу» (НТСУМ, 2008, т. 2, с. 55).

У доволі об'ємному підході авторів витлумачено понятійно-термінологічну назву «пейзаж» у *Словнику синонімів української мови* (ССУМ, 2009, с. 129), особливо в його синонімічному варіанті «краєвид» (ССУМ, 2009, с. 714). Словникова заувага «місцевість, що розкривається перед очима» сприяла об'єднанню в синонімічний ряд словоназв і *пейзаж, ландшафт, перспектива, вид, вигляд*, а наведені приклади ілюструючи таке об'єднання, водночас орієнтують на включену в пізнання й словесно відтворену реальність цього процесу – людину, живу істоту із утіленими в ній природними, моральними та інтелектуальними властивостями.

Науково обґрунтоване тлумачення змісту термінів і понять, уведених в українську літературну мову як складових загальної наукової термінології, уміщує повний словник-довідник (понад 5000) у галузі екології та охорони природи (Мусієнко, Серебряков, 2007). Автори цього словника-довідника розглядають природу як сукупний об'єкт природознавства, як науки, у якій вивчається все, що безпосередньо не стосується людини та її діяльності, або те, що тільки сприймається як таке, що не стосується їх (Мусієнко, Серебряков, 2007, с. 366). У зазначеному виданні в стислій формі подано науково обґрунтоване тлумачення змісту понять і термінів, виражених високочастотними автосемантичними іменниковими словоназвами, уживаними в пейзажних описах, зокрема: *вода, гроза, земля, ліс, погода, природа, сніг, сонце*. До згаданого словника також увійшла значна кількість автосемантичних іменників зі сфери екології, які в описах пейзажу трапляються зрідка, а то й зовсім не вживаються, на зразок: *атмосфера, водойма, галактика, ландшафт, пустеля, тайга* та ін.

Не позбавлений своєрідного інформаційного наповнення, пов'язаного з «природою», також опис пейзажу в дитячій

енциклопедії О.Ф.Цеханської (2008). Своєрідність уведених у книгу описів пояснюємо такими фактами: по-перше, наявністю у викладі високочастотних слів із переносним значенням, хоч досить часто вживаних в енциклопедії; по-друге, наповнення матеріалу кількісними показниками, що об'єктивують висловлені авторкою ідеї (Цеханська, 2008).

Максимум відомостей, що стосуються сучасного стану українських біологічних терміноназв уміщує *Словник української біологічної термінології* (2012), у якому зібрана інформація, раніше зафіксована в науковій, науково-популярній, навчальній літературі, енциклопедичних та спеціальних словниках. Багатство автосемантичних іменникових словоназв як номінантів доквілля (навколишнього середовища), що першочергово супроводжують пейзажні описи, автори словника «об'єднали» номінацією «природа» з досить прихованою домінувальною семою: «... *природа* – нерукотворний, спонтанний навколишній пізнаний та усвідомлений, а також непізнаний, безкінечний у просторі й часі світ: місце виникнення й розвитку людини як живої істоти (біотичного виду)» (СУБТ, 2012, с. 447.)

Зосередившись на мовних засобах опису пейзажу та його осібно виокремленому чиннику – природі, аж ніяк не можна ізолюватися від *людини* в її посередньому чи безпосередньому зв'язку з природою, навівши хоча б кілька власних висловлювань на зразок: *Природа мстить Людині за заподіяні живому світові злочини; Природа очищає Людину за її справедливість і мудрість; Природа збереже Людину від жорстокості й підлості* (Іваницька, 2005, с. 3). Отже, в ієрархію всіляких цінностей і вагомості мовних досліджень уписується саме виховний аспект; назвемо його «людиноцентричним».

Усю різноманітність і, головне, багатоаспектність у трактуванні іншомовної словоназви «пейзаж» у пропонованому

дослідженні обмежуємо такими критеріями: поняттями, пов'язаними з природою; відтворенням цих понять засобами художнього слова та прозовим варіантом українського дискурсу.

Тематикою статті передбачено також її узагальнювальний аспект, номінований «параметром», як своєрідним теоретико-практичним висновком попереднього аналізу елементів, визначених темою. *Новий тлумачний словник української мови* подає таке визначення терміна «параметр»: «параметр – це 1) величина, що входить у математичну формулу і зберігає своє постійне значення лише за цих умов; 2) спец. величина, властива якому-небудь предметові, пристрою, явищу (НТСУМ, 2008, т. 2, с. 634). Семна ядерність визначення, як бачимо, припадає на перше слово «величина», що його тлумачить як «... те, що можна виміряти, обчислити» (НТСУМ, 2008, т. 1, с. 176), тобто представити кількісними показниками. Недостатньо витлумачено й слово «вимір». У *Словнику синонімів* цей термін у аспекті тлумачень, пов'язаних із «параметром», не знайшов вираження, хоч і конкретизований двослівним сполученням «точні дані» (ССУМ, 2009, т. 1, с. 182). Такий же результат засвідчують інші тлумачні словники. Звісно, у всьому непростому алгоритмі тлумачень так чи так заявляє про себе «кількість».

Науковий простір для нашого дослідження, звісно, досить обмеженого метою й завданнями, утверджують ідеї провідних учених, наукові доробки яких, здавалося б, дещо віддалені від заявлених нами міркувань у сфері пейзажного відтворення буттєвості. Маємо на увазі праці І.В. Гороф'янюк, Н.М. Павликівської, О.А. Павлушенко.

Так, І.В. Гороф'янюк, спеціалізуючись на діалектах, розглядає їх як фрагмент народної культури, як особливий код із набором однотипних одиниць. Нам імпонує надзвичайно глибоке, науково виражене проникнення вченої в цей код, її відповідні узагальнення,

супроводжувані кількісними показниками. В одній із її статей читаємо: «Родильний обряд подолян розглянуто як лінгвокультурний текст, побудований на єдності персонажного, акціонального, предметного, кількісного, вербального й анатомічного кодів» (Гороф'янюк, 2024, с. 92). Подібне цитування, вартість якого базується на надзвичайно багатому щодо наукової потужності й кількості діалектному матеріалі, можна було б продовжити, покликаючись на публікації вченої та укладені нею й видані словники.

Наголошуючи на кількісних вимірах (кількісних показниках) в аспекті семних складників квантитативності, можна помітити «дотик» ядерної семи до слівоназв синонімічного ряду прислівникових слівоназв адвербіальних денотатів, номінованих словами: *чимало, часто, багато, непоодинок, максимально*, як і номінантами *десяток, сотня, тисяча, мільйон*. Звертаємо увагу на те, як до цього ставляться учені, нагадуючи про доцільність і перспективність досліджень щодо *активності та багатства* результатів. Наприклад, Н.М. Павликівська, аналізуючи регіональне поширення окремого типу онімів, пише: «... дослідження онімів такого типу в усіх регіонах України та за її межами – одне з важливих питань сучасного наукового вивчення своєрідного класу антропонімів. Варто систематизувати й осмислити їх, з'ясувати ареали *активного* функціонування, розкрити витоки походження та семантичне *багатство*» (Павликівська, 2021, с. 227).

У дослідженні помічено, що деякі прикметникові слівоназви здатні номінувати відсутні кількісні показники а поєднанні з автосемантичними іменниками, наприклад: *особливе значення, важливе значення*. Такі прикметники, звісно, «витримують» поріг сполучуваності з іменниками, зберігаючи при цьому семну прихованість щодо вимірної межі «багато». Із використовуваних провідними мовознавцями новітньої україністики

словоназв, уживаних замість слова «кількість», найбільш частотними виявилися: а) іменники: *більшість, маса*; б) прикметники: *істотний, вторинний, визначальний, типовий / нетиповий, показовий, незначний, периферійний*; в) прислівники: *часто, іноді, зрідка, активно, значно, максимально, типово*.

Фахово досліджуючи газетний простір України, І.Я.Завальнюк постійно дбає про підкріплення й наповнення якісних елементів мовного аналізу кількісними показниками. Наприклад, детально описуючи відокремлене означення як один із варіантів означення в системі другорядних членів речення, авторка засвідчує що «...цей різновид відокремлення досить активний. Простежено, що різнотипні відокремлені означення вживаються кількісно неоднаково» (Завальнюк, 2024, с. 79).

Увага до кількісних реальностей у сфері сленгових неологізмів простежується в найновіших публікаціях О.А.Павлушенко, в одній із яких читаємо: «Джерелом емпіричного матеріалу лінгвістичних студій, присвячених інноваційним процесам в українській мові *дедалі частіше* слугують тексти, опубліковані на офіційних вебсайтах, порталах та в індивідуальних блогах». І далі: «*Певна кількість* новітніх номінативів є актуальними тут і зараз, і цим зумовлена та *активність*, із якою лінгвісти взяли до їхньої фіксації й дослідження» (Павлушенко, 2023, с. 27). У цій же праці авторка подає кількісні виміри нових сленгізмів – лексичних новотворів – 71%, семантичних неологізмів – 30% (Павлушенко, 2023, с. 33).

У дослідженні параметрів художнього стилю й авторського мовлення сучасними й оригінальними постають праці літературознавців, тематика яких зосереджена на узагальнювальних характеристиках мовних одиниць у їхніх кількісних вимірах. Так, наприклад, аналізуючи семантику та символіку кольорів у романі Ліни Костенко «Маруся Чурай», А.П.Віннічук робить висновок: «За допомогою кольору та світлових контрастів

письменник відтворює різні психологічні стани персонажів, зображає настроєві пейзажі, викликає у читача різні асоціації та емоції (Віннічук, 2025, с. 5).

Хотілося б у цьому аспекті наголосити й на тому, що кількісні критерії нерідко давали нам підстави об'єктивувати висновкові постулати як результативну частину аналізу, назвавши хоча б кілька публікацій (Іваницька, 1975; Іваницька, 2008; Іваницька, 2017). Такий результативності ми завдячуємо попередньому в процесі досліджень застосуванню т.зв. «точних методів» лінгвістичного аналізу (дистрибутивного, трансформаційного, статистичного). У вимірній площині якісно-кількісного підходу до аналізу мовних одиниць, заявлених у статті, поняття «кількість» щодо параметрії використовуємо лише як основу (підготовчу базу) для наступних досліджень.

Акцентуючи на кількості як невід'ємній складовій параметрії, віддаємо належне сучасним напрацюванням учених, у наукових розвідках яких обов'язково простежується належна увага до нерозривності якісно-кількісних потрактувань різних мовних одиниць (Богатько, 2024; Кухар 2024). У сфері наукових зацікавлень проблематики щодо параметрії мовних одиниць українського дискурсу вже впродовж багатьох років перебувають праці Л.В.Прокопчук, присвячені науковій лінгвалізації пізнаних властивостей художньої картини світу, що невідступно супроводжувалося маркуванням, вимірними показниками досліджуваних мовних елементів (Прокопчук, 2019; 2023).

Двослівна терміноназва «художня проза» покриває сукупність невіршованих літературних творів, із яких відібрані суцільні фрагменти чи реченнєві структури із наявними в них пейзажними описами.

У дослідженні, орієнтованому на якісно-кількісну природу автосемантичних іменників у пейзажі, першочерговим завданням для нас став правильний вибір цієї групи іменникових слів у

фрагментах суцільних пейзажних уривків у прозі українських письменників на фоні інших слів, серед них і неповнозначних. Фрагменти таких суцільних уривків текстів ми обмежили 50. Водночас під час відбору текстів для використання їх у подальшому аналізі було приділено увагу наявності в них високочастотних автосемантичних іменників, зафіксованих як у розмовному, так і в науковому стилях (Бук, 2006). Наводимо кілька таких прикладів із указаними абсолютними частотами в обох стилях: *земля* (розм.) – 100 (Бук, 2006 а, с. 91), *земля* (наук.) – 117 (Бук, 2006, с. 87); *вода* (розм.) – 124 (Бук, 2006 а, с. 85), *вода* (наук.) – 227 (Бук, 2006, с. 82); *місяць* (розм.) – 99 (Бук, 2006 а, с. 99), *місяць* (наук.) (Бук, 2006, с. 92).

Із метою систематизації та візуалізації отриманих результатів кількісна репрезентація повнозначних словоназв різних типів денотатів (предметних, процесуальних та атрибутивних) буде подано у вигляді діаграм. Наші спостереження охоплюють повнозначні словоназви аналізованих денотатів, виокремлені на матеріалі суцільних пейзажних уривків (по 50 слів) у прозових творах таких письменників: Панаса Мирного, І. Нечуя-Левицького, О. Кобилянської, О. Довженка, М. Коцюбинського, М. Стельмаха, В. Шкляра, В. Сухомлинського. Діаграми відтворюють розподіл словоназв за типами денотатів у межах кожного аналізованого тексту, що дає змогу виявити, які типи словоназв є домінантними, а які мають допоміжний або другорядний характер.

Для зручності використовуємо умовні позначення: **Іа** – автосемантична іменникова словоназва предметного денотата; **Іс** – синсемантична іменникова словоназва предметного денотата; **Да** – автосемантична дієслівна словоназва процесуального денотата; **Дс** – синсемантична дієслівна словоназва процесуального денотата; **П** – прикметникова словоназва атрибутивного денотата.

Розглянемо пейзажний опис Панаса Мирного, де суцільна вибірка досліджуваних повнозначних словоназв денотатів становить 37 одиниць: *Минає зима. Ясне сонечко любо світить та гріє; сніги таять; біжать з гір долинами прудкі протічки снігової води... Настає весна. Все оживає, радіє. Зазаленіли поля, зацвіли садки; защебетали соловейки. Після довгого зимового сну усе прокидається, продирає очі, любує на землю, що, як та писанка, красується під золотим промінням сонця, усміхається* (Панас Мирний, 2007, с. 345). Далі подаємо наші кількісні підрахунки словоназв предметних, процесуальних та атрибутивних денотатів з урахуванням міжрівневої категорії «автосемантизм / синсемантизм».

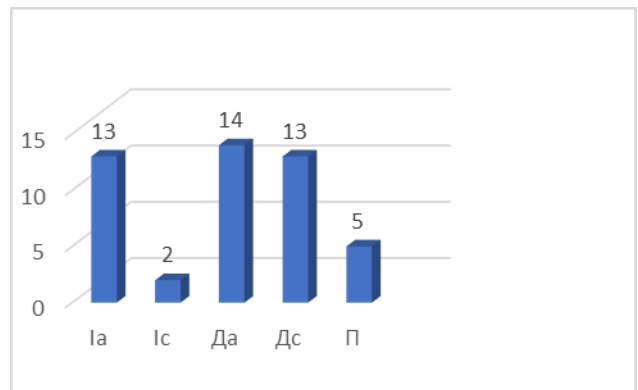

Рисунок 1. Кількісні показники повнозначних словоназв денотатів у пейзажному описі Панаса Мирного

Проаналізуємо ще пейзажний уривок із твору І. С. Нечуя-Левицького: *На високих гривах гір кругом яру зеленіє старий ліс, як зелене море, вкрите хвилями. В гарний ясний літній день ліс на горах сіє, а в долинах чорніє. Над долинами стоїть сизий легкий туман. Долини здалека ніби дишуть тобі в лице холодком, лісовою вогкістю, манять до себе в тінь старого лісу* (Нечуй-Левицький, 1990, с. 239). У цьому тексті зафіксовано 34 повнозначні словоназви, розподіл яких за денотативною номінацією подано на рисунку 2.

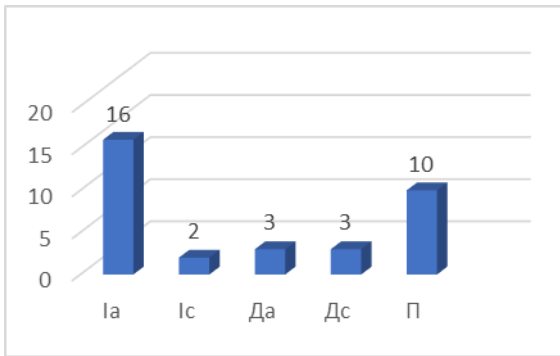

Рисунок 2. Кількісні показники повнозначних словоназв денотатів у пейзажному описі І. Нечуй-Левицького

До аналізу також було залучено пейзажний текст О.Кобилянської: *Було після бурі. Сонце хилилося до заходу. Небо було хмарне. Мряками фантастично сповнені гори відбивалися від неба гостро темно-голубою краскою. На одній із тих порослих лісом гір стояла нова гуцульська хата. Грубі смереки розпростерли над нею свої рамена, потрясли сумно гордими вершками, й великі краплі дощу беззвучно подали на них* (О.Кобилянська, 1988, с.435). Результати підрахунків словоназв відтворено на рисунку 3.

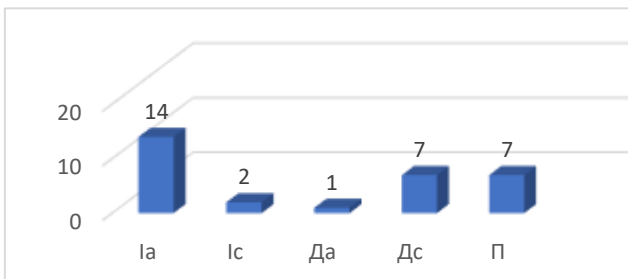

Рисунок 3. Кількісні показники повнозначних словоназв денотатів у пейзажному описі О. Кобилянської

У пейзажному описі О.Довженка було виокремлено 27 словоназв: *Сонце давно вже зайшло. Але його проміння освітлювало ще з-за горизонту верхи велетенського нагромадження хмар, що висувалися з заходу на все небо. Хмара була важка, темно-темно-синя, внизу зовсім чорна. Величні німі зловісні блискавиці горобиної ночі палахкотіли, не вгасаючи, між шарами хмар. І все це відбивалося в воді. Небо було*

надзвичайне (О.Довженко, 2007, с.58). Кількісний розподіл словоназв на позначення предметних, процесуальних та атрибутивних денотатів подано на рисунку 4.

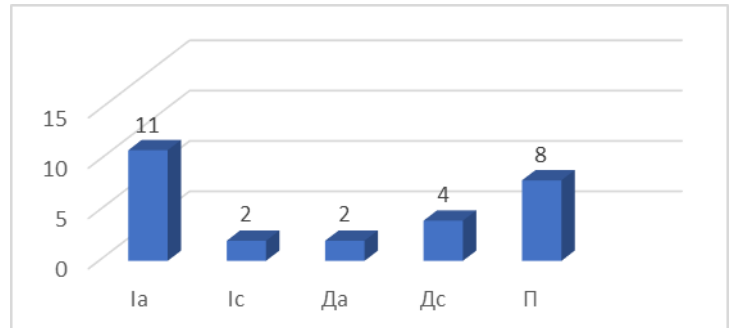

Рисунок 4. Кількісні показники повнозначних словоназв денотатів у пейзажному описі О. Довженка

У вибірці М.Коцюбинського зафіксовано 34 словоназви: *Сонце сідало червоно. Вікна горіли, як печі, стіни хаток стали рожевими, по білих сорочках розлилось червоне світло. Здалеку йшла на село хмара куряви. Вона наближалась, росла, здіймалась до неба; врешті сонце пірнуло в неї і розсипалось рожевою млою. Звідти доходили якісь тривожні звуки, немов діти плакали або десь ціпки гупали...* (М.Коцюбинський, 2011, с.100). Кількісні підрахунки відтворено на рисунку 5.

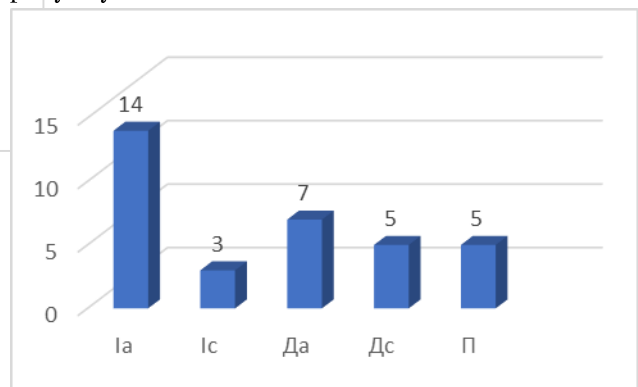

Рисунок 5. Кількісні показники повнозначних словоназв денотатів у пейзажному описі М. Коцюбинського

Такий самий аналіз ілюструє текст М.Стельмаха (рисунк 6): *Вечір гаптував небеса і золотом, і сріблом, і янтарем; і Чумацький*

шлях переливався, горів живим узором. А до вишневого пояса з-під лісу потягнулась хмара і зупинилась біля самого саява, Увечері закипали хмари, а ранком забілили сніги – перші сніги, м'які, пухнасті... (М. Стельмах, 2012, с. 165).

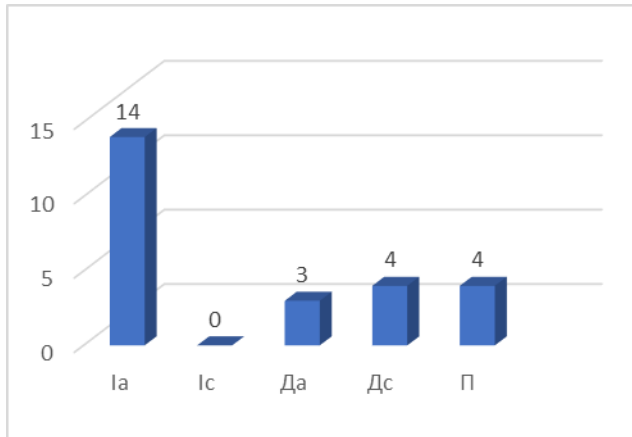

Рисунок 6. Кількісні показники повнозначних словоназв денотатів у пейзажному описі М. Стельмаха

У пейзажному описі В. Шкляра зафіксовано 28 досліджуваних словоназв: *Немає кращої пори за травень. По обидва боки дороги стелилися ясно-зелені поля, які переливалися смарагдом, малахітом. По небу пливли білі хмари, кожна з яких мала форму великого звіра, - пливли білі ведмеді, слони, бегемоти, верблюди. І вони напливали на сонце...* (В. Шкляр, 2019, с. 72). Кількісні підрахунки подано на рисунку 7.

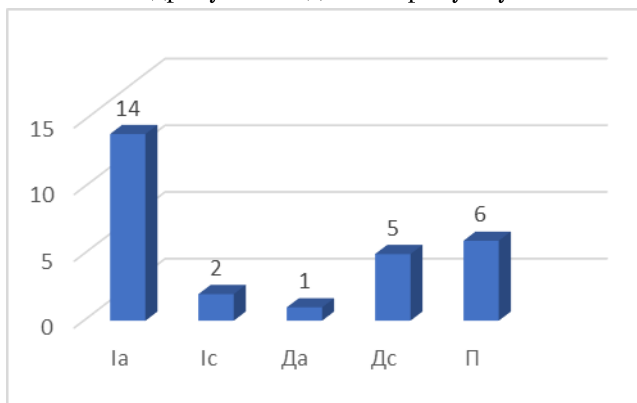

Рисунок 7. Кількісні показники повнозначних словоназв денотатів у пейзажному описі В. Шкляра

Наступним текстом для аналізу став пейзажний опис із твору В. Сухомлинського: *Над ставком стоїть стара-стара верба. Ні листочки не шелестять, на гілочка не сколихнеться. Дивиться верба на себе й сумує: мине літо, обсіплеться листя, насунуть чорні хмари. Не журися, вербо. Замерзне ставок. Сніг вбере тебе в біле. Ти ждатимеш весни* (В. Сухомлинський, 2012, с. 25). Розподіл 27 зафіксованих словоназв відтворено на рисунку 8.

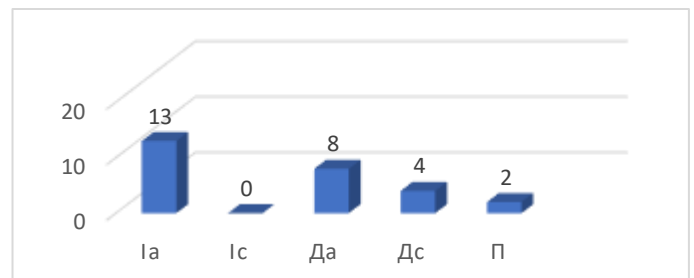

Рисунок 8. Кількісні показники повнозначних словоназв денотатів у пейзажному описі В. Сухомлинського

Загалом у суцільних пейзажних уривках аналізованих джерел було зафіксовано 243 словоназви (Рис. 9).

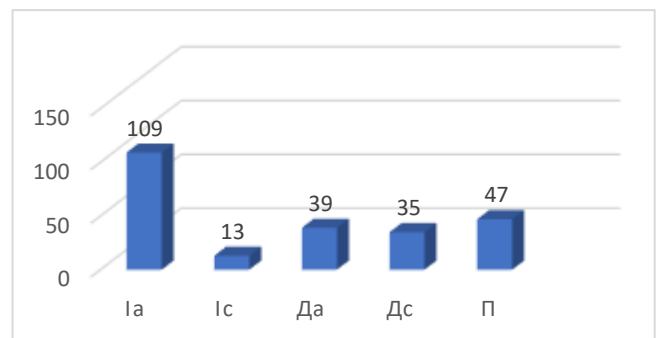

Рисунок 9. Кількісні показники повнозначних словоназв денотатів у суцільних пейзажних уривках аналізованих джерел

Визначені показники дали змогу зорієнтуватися щодо вибору групи з найбільшою частотністю вживання повнозначних слів у пейзажному відтворенні буття в прозовому художньому дискурсі

української мови. Найвищі кількісні показники спостерегли в групі автосемантичних іменникових словоназв предметних денотатів (Іа – 109), що свідчить про домінування іменникової номінації в описі пейзажних фрагментів української художньої прози. Ця група репрезентує основну масу номінативного матеріалу, забезпечуючи структурну та смислову цілісність опису природи. Помітно менше виявлено синсемантичних іменників (Іс – 13), які виконують допоміжну функцію в семантичній організації вислову. Автосемантичні (Да – 39) та синсемантичні (Дс – 35) дієслова посідають середню позицію, що вказує на активне, проте другорядне, відтворення процесуальності в пейзажному фрагменті. Атрибутивні словоназви (П – 47) відображають описові характеристики довкілля, сприяючи образності та художній експресії тексту.

Отже, кількісний аналіз підтверджує, що характерною для пейзажних описів є група автосемантичних іменників, які становлять основний засіб номінації предметного світу та формують концептуальний каркас художнього простору. Інші ж групи (дієслівні та атрибутивні) забезпечують динамічність, емоційність і деталізацію пейзажу, розкриваючи його з різних семантичних і стилістичних ракурсів.

Своєрідним і суттєвим параметром авторського опису пейзажу в кількісних вимірах автосемантичних іменникових словоназв предметних денотатів, на нашу думку, можна вважати явище т.зв. «олюднення» і пов'язаний із цим позитивізм в описах природи, що досягається розмаїттям мовних засобів такого опису. Наведемо приклад із проаналізованого джерела – збірника творів В.Сухомлинського (Сухомлинський, 2012). Такі описи в зазначеному джерелі стосуються різних реальностей світу, явищ природи, сфери рослин, тварин, номінованих автосемантичними іменниками, склад яких наповнюють

високочастотні автосемантичні іменникові номінанти: *земля, вода, місяць, вітер, ліс, небо, річка*.

Принагідно зазначимо, що в таких пейзажних описах на фоні всіх автосемантичних іменників кількісно виділяється автосемантичне іменникове слово «сонце», яке під авторським пером великого майстра українського слова виступає неприкритою схованкою позитивізму в описах природи, коли йдеться про сонце, особливо в його суфіксальному варіанті (*сонечко*): *Вийшло сонце, дихнув легенький вітерець, і всі дерева в лісі заспівали* (Сухомлинський, 2012, с.10); *Сходить сонечко. Вилетів із дерев'яного будиночка шпак, полетів до черв'яків.. Повернувся до сонечка жовтою голівкою соняшник і задивився на червоне небо... Впливла з глибини рибка і затремтіла на сонечку. Жайворонок залетів високо в небо, йому хочеться першому побачити сонечко* (Сухомлинський, 2012, с.13-14); ... *білочка сидить біля дупла й радіє. І білченята в дуплі радіють. І сонечко в небі радіє. Полетіла бджола далеко-далеко в поле по мед. А сонечко вже заходило* (Сухомлинський, 2012, с.45); *Загордилася Ріка: «Дивіться, яка я широка, повновода... І сонечко в мені відбивається, як у дзеркалі, дерева високі, і небо блакитне»* (Сухомлинський, 2012, с.63) і под.

Авторську увагу до автосемантичної іменникової назви «сонце» можна проілюструвати також прикладами речень із роману Д.Гнатко «Скеля червоного сонця» (Гнатко, 2019): *Проміння червонуватого сонця повільно сідало за сірувато-блакитними водами Дніпра* (Гнатко, 2019, с.5); *Сонце закочувалося великою полум'яною кулею все нижче до Дніпра; Сонце над Дніпром набуло на якусь мить темно-червоного відтінку* (Гнатко, 2019, с.11); *Вечірнє сонце спокійно гойдалося над тихим до вечора Дніпром. Сонце докочуючись до обрію, запалало яскраво.. й зависло над Дніпром; ... Сонце вже геть закотилося за обрій, залишило лиш темно-червону смужку за Дніпром* (Гнатко, 2019, с.148);

*Над скелею вже горілося призахідне **сонце**, поволі скочуючись до обрію* (Гнатко, 2019, с. 186); *...**сонце** сідало червоно та зловісно* (Гнатко, 2019, с. 192); *... кімната, освітлена рожевим світлом **сонця**, що сідало над Дніпром* (Гнатко, 2019, с. 229); ***Сонце**, сідаючи все нижче, як і багато років тому, кольором зробилося схожим на кров...* (Гнатко, 2019, с. 282).

Подібні ілюстрації «олюднення» в ракурсі позитивізму в пейзажних описах, хоч і різними номінантами автосемантичних іменників, можна продовжити прикладами з творів інших письменників, наприклад: *Ніжний, ледве помітний **дощ** роси униз* (Кобилянська, 1988, с. 103); *На землю глянули **тихі зорі*** (Коцюбинський, 2011, с. 100); *Світало. Од свіжого подиху **ранку** злегка тремтіли **жита**, з рум'яного сходу минуло **світло** і м'якими **хвилями** розпливалось поміж **небом** і **землею*** (Коцюбинський, 2011, с. 40); *Потемнілий **пень берези** засріблвся, засвітився* (Стельмах, 2012, с. 194); *... там яких тільки **пташок** немає! **Синиці, дятли, ворони**, і навіть **орел*** (Шкляр, 2019, с. 179).

У проаналізованих реченневих описах пейзажу непоодинокими є випадки трансформацій негативу в позитив, що досягається суфіксальними формами автосемантичних іменників (*озерце, водичка, вітерець, дощик*) та прикметниковим супроводом таких іменників **небо** + *весняне, блакитне, світле, радісне*; **земля** + *багата, розкішна, велична, щедра, світла*; **хмара** + *біла, білувата, легка, блакитна, рожева, чиста*.

Перегляд текстів окремих творів письменників на предмет наявних у них автосемантичних іменників щодо кількісного розподілу позитиву / негативу в прикметниках засвідчує, що в деяких із них переважає негатив, «зобов'язаний» відповідним прикметникам, які супроводжують автосемантичні іменники, наприклад у М. Коцюбинського: *ніч темна, мряка густа, вітер холодний, туман холодний,*

потоки брудні, дерева голі, ніч темна, безвість сіра (Коцюбинський, 2011, с. 44–116).

В описах пейзажу зміст автосемантичних іменників доповнюють і розширюють прикметникові словоназви: **голубе небо, ясне сонце, чудовий ліс, спокійна річка** і под. Такі художні деталі – не поодинокі авторські елементи в пейзажних замальовках довкілля, а ціла система художніх засобів передачі переважно позитивної тональності (у проаналізованих 152 прикладах речень позитив переважає негатив у 12 разів). Приклади такого вживання іменникових словоназв засвідчують здатність конкретного слова набувати додаткового до первинного денотатного значення також емоційно-експресивних оцінних та інших видів контекстуальної конотації. Наприклад: *Ніч. **Глибоке, безкрає небо, лагідне й оживлене*** (Кобилянська, 1988, с. 574); ***Легкі хмари** сунулись по небі* (Нечуй-Левицький, 1990, с. 332); ***Ясне сонечко** любо світить та гріє* (Папас Мирний, 2007, с. 345); *Тим часом **короткий осінній день** згас* (Коцюбинський, 1988, с. 63); *Не землю глянули **тихі зорі*** (Коцюбинський, 2011, с. 100); *У **голубому небі** прорізалися **срібні зорі**, із ріки зайчиком **плигав тендітний легкий вітерець*** (Хвильовий, 2004, с. 326); *Навколо стояла **тепла літня ніч*** (Стельмах, 2012, с. 177).

До параметрів авторського мовлення в зазначеному дослідженні, звісно, можна лише приєднати автосемантичні іменники як елемент своєрідних творчих лабораторій письменників. Такий же висновок напрошується й щодо входження цього варіанта в парадигму стилю. Головний висновок: параметрія, базована на якісно-кількісних вимірах, потребує постійного урахування високого рівня статистичних показників якісних одиниць сучасного українського дискурсу в його динаміці.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Оскільки переважну частину узагальнень нашого дослідження щодо мікропроблемних питань

було вміщено в текст, обмежуємося лише кількома найважливішими висновками.

1. В інтерпретаційних полях терміноназв, описаних у статті, простежено деяку неоднозначність у різних тлумачних словниках сучасної української мови. Незначну розбіжність можна звести до розширення / звуження складових, якими послуговуються автори.

2. Автосемантичну іменникову словоназву предметного денотата можна вважати одним із варіантів повнозначного слова, у якому зосереджені чіткі закономірності самих підвалин наукового вивчення, можливостей узагальнення, формалізації, моделювання, класифікацій, обрахунків, відкриваючи неабиякий простір щодо використання машинного оброблення в дослідженні мовних реальностей.

3. Серйозним практичним упровадженням результатів використаної методики аналізу, концентрованої на кількісних показниках експлікаторів синсемантизму повнозначного слова, вважаємо наявність обмеженого складу дієслівних зв'язок та допоміжних дієслів у присудках, про що свідчать сучасні підручники й посібники з української мови для школи.

4. Проведене дослідження, результати якого коротко подані в статті, поглибило концептуальні засади теорії вивчення українського слова, оскільки спрямоване на поєднання якісно-кількісних показників, спеціальному долученні до якісних (традиційних) ознак також їхніх кількісних виявів у прозовому варіанті художнього тексту українського дискурсу.

5. Витримані в дослідженні умови, поставлені в завданнях щодо добору ілюстрацій, окрім усього іншого, сприяють показу того, як письменники своєрідно замальовують пейзаж,

художньо одухотворяють його з неповторним почуттям замилювання рідним краєм.

6. Змальовуючи різні пейзажі, що надають художнім творам особливої мальовничості й чарівності, автори використовують природу як частину буттєвого світу в загальному об'єкті зображення і водночас як один із чинників ідентифікації внутрішнього світу героїв, їхніх настроїв, почуттів та джерело оцінки соціальних сторін дійсності й засобу втілення ідеї художнього твору.

7. У подальшій роботі над окресленою проблемою плануємо продовжити поглиблене дослідження мовних засобів української мови, підпорядкованих збереженню природо-ресурсного балансу природи.

8. Результати дослідження, чимало проблемних чи мікропроблемних питань були частково апробовані в теоретичних курсах автора («Основи категорійної граматики сучасної української літературної мови» та «Синтагматика українських словоназв у проекції на шкільний курс української мови»), у публікаціях та виступах на наукових конференціях, де постійно звертали увагу на кількісні показники досліджуваних реальностей. Переконана, що в роботі над новою темою кафедри української мови ВДПУ ім. М. Коцюбинського («Мовна параметрія українського національного дискурсу») належна увага буде приділена виявам і врахуванню взаємодії якісно-кількісних показників досліджуваних мовних реальностей з акцентами на параметрії стилю чи авторського мовлення.